

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 347(477)

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.2.5>

ОНОВЛЕНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: ВІЗІЯ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА І ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Кузнєцова Наталія Семенівна,

orcid.org/0000-0002-9543-9029

доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
заступник Голови НКР при Голові Верховної Ради України,
член Робочої групи з оновлення ЦК України

У статті здійснено теоретичний аналіз реформування цивільного законодавства, зокрема, прийнятого Верховною Радою України 28 квітня 2026 року у першому читанні проєкту оновленого Цивільного кодексу України (законопроєкт № 15150). Автор вступає у відкриту наукову дискусію з опонентами рекодифікації, які наголошують на «несвоєчасності» реформи в умовах воєнного стану, та аргументовано доводить об'єктивну зумовленість і нагальність модернізації приватного права. Досліджено вплив цифровізації, штучного інтелекту та євроінтеграції на оновлення правового інструментарію.

Особливу увагу приділено концептуальним новелам Загальної частини та речового права. Проаналізовано зміну парадигми через впровадження презумпції приватності відносин та розширення джерел приватного права (включення договору, національних звичаїв, локальних актів). Обґрунтовано доцільність імплементації європейської категорії «доброзвичайність» (*boni mores*) замість радянського конструкту «моральні засади суспільства». Розглянуто роль правових позицій Верховного Суду у тлумаченні оціночних понять.

Висвітлено наслідки скасування Господарського кодексу України, ліквідацію квазі-речових прав («оперативного управління», «господарського відання») та перехід до чіткої діхотомії юридичних осіб приватного і публічного права. Охарактеризовано систему обмежених речових прав (узурфрукт, суперфіцій, емфітевзис). Спираючись на європейські модельні акти (PECL, PETL, DCFR), доведено, що оновлений Цивільний кодекс України закладає сучасний правовий фундамент для повоєнного відновлення та інтеграції України до ЄС.

Ключові слова: Цивільний кодекс України, рекодифікація, приватне право, євроінтеграція, джерела права, презумпція приватності, доброзвичайність (*boni mores*), судова практика, обмежені речові права, скасування Господарського кодексу України.

Kuznietsova Nataliia. The Updated Civil Code of Ukraine: a Vision for Society and the Legal System

The article provides a theoretical analysis of the reform of civil legislation, specifically focusing on the draft of the updated Civil Code of Ukraine (Draft Law No. 15150), which was adopted in the first reading by the Verkhovna Rada of Ukraine on April 28, 2026. The author engages in an open scholarly debate with opponents of the recodification who emphasize the "untimeliness" of the reform under martial law, providing reasoned arguments for the objective necessity and urgency of modernizing private law. Furthermore, the study examines the impact of digitalization, artificial intelligence, and European integration on the updating of legal instruments.

Particular attention is paid to the conceptual novelties of the General Part and property law. The paradigm shift brought about by the introduction of the presumption of privacy of relations and the expansion of the sources of private law (including contracts, national customs, and local acts) is analyzed. The expediency of implementing the European category of "good morals"

(boni mores) instead of the Soviet construct of "moral principles of society" is substantiated. Additionally, the role of the legal positions of the Supreme Court in the interpretation of evaluative concepts is considered.

The paper highlights the consequences of the abolition of the Economic Code of Ukraine, the liquidation of quasi-property rights ("operational management" and "economic management"), and the transition to a clear dichotomy between legal entities of private and public law. The system of limited property rights (usufruct, superficies, emphyteusis) is characterized. Drawing on European model acts (PECL, PETL, DCFR), it is demonstrated that the updated Civil Code of Ukraine lays a modern legal foundation for the post-war recovery and integration of Ukraine into the EU.

Key words: *Civil Code of Ukraine, recodification, private law, European integration, sources of law, presumption of privacy, good morals (boni mores), judicial practice, limited property rights, abolition of the Economic Code of Ukraine.*

28 квітня 2026 р. Верховна Рада України на пленарному засіданні прийняла у першому читанні оновлений ЦК України (законопроект № 15150).

Ця подія викликала у суспільстві жваві дискусії. Один із напрямків критики – несвоєчасність оновлення ЦК, який цілком ефективно виконує свою функцію регулювання цивільних відносин.

З таким твердженням аж ніяк не можливо погодитися.

Питання про необхідність та об'єктивну обумовленість внесення істотних змін у чинний ЦК неодноразово обговорювалися на професійному рівні. Дійсно чинний Цивільний кодекс України і дотепер зберігає свій регуляторний потенціал. Однак два десятиліття, які минули з дня набрання ним чинності, свідчать про доволі динамічні процеси, що відбуваються у політичному, економічному, соціальному розвитку суспільства як на глобальному рівні, так і в Україні. Цифровізація суспільних процесів, розвиток інформаційних відносин, високих технологій, штучного інтелекту істотно впливає на необхідність уточнення (а подекуди і введення нових) правових інструментів і конструкцій [1].

У Концепції оновлення Цивільного кодексу України зазначається: "Питання про рекодифікацію ЦК України не виглядало би сьогодні таким актуальним, якби на межі століть спільними зусиллями сотень фахівців із країн Європи не були знайдені найоптимальніші та глобальнопридатні правові норми (рішення) для багатьох сфер приватноправових відносин.

Такі норми-рішення втілено в численних міжнародних документах з уніфікації

приватного права. На їхній основі в європейських країнах розпочалася найновіша модернізація (й одночасно гармонізація) національних цивільних кодексів і приватноправових доктрин [2, с. 71].

Однак не тільки євроінтеграційний напрям розвитку України, закріплений на конституційному рівні, обумовлює об'єктивну необхідність істотного оновлення українського приватного права.

Проведення рекодифікації ЦК України саме за «європейським сценарієм» потребує логіка подальшої трансформації суспільства, зміцнення його демократичних засад, поглиблення ринкових реформ.

Опоненти рекодифікації цивільного законодавства наголошують, що у Європейському Союзі уніфікуються перш за все приписи, що регулюють публічно-правові відносини (митні, податкові, міграційні тощо), щодо приватноправових, то вони знаходяться поза увагою європейських директив, регламентів та інших обов'язкових актів ЄС.

Дійсно, способи формування загальних підходів до регламентації приватних відносин відрізняються від тих, які застосовуються у публічно-правовій сфері. Як вже зазначалося, останні десятиліття ознаменовані появою таких рекомендаційних актів у царині приватного права як Принципи європейського контрактного права, розроблені комісією, яку очолював Оле Ландо, Принципи міжнародних комерційних договорів (УНІДРУА).

Згідно із задумом розробників, Принципи європейського договірного права (PECL) мали слугувати необхідною правовою основою для заходів, що вживаються або будуть вживатися в майбутньому

органами ЄС. Вони покликані допомагати як органам спільноти в розробці відповідних заходів спільнот. PECL також можуть використовуватися сторонами договору, що мають місце проживання або ведення бізнесу в різних країнах ЄС і бажають, щоб їх відносини регулювалися нейтральним правом, яке являє собою не національне право певної держави, а систему норм, виведених на підставі найкращих вирішень тих чи інших питань, запропонованих різними юрисдикціями в межах Європи, а іноді і поза ними [3, с. 52].

Ідея гармонізації європейського приватного права реалізована в багатьох т. зв. модельних актах: Принципи європейського деліктного права (PETL), окремі документи з гармонізації сімейного права, з рештою – опублікований в 2009 р. рекомендаційний набір основних принципів, визначень та типових правил, який розглядається як загальна система координат приватного права (Draft Common Frame of Reference – DCFR).

Однією з важливих передумов оновлення цивільного кодексу України є формування практики застосування норм чинного ЦК національними судами, перш за все Великою палатою Верховного Суду, Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду, а також Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду. Правові позиції, що закріплюються у рішеннях касаційних судів та Великої палати Верховного Суду, є важливим чинником, який впливає на подальше вдосконалення українського приватного права.

Чинний ЦК України надає широкі можливості для судової дискреції в процесі застосування його норм. Це передусім обумовлено наявністю значної кількості оціночних понять у правовому масиві ЦК, що дає можливість у процесі судового розгляду з'ясувати їх зміст з урахуванням фактичних обставин. Водночас судова практика дозволяє виявити прогалини в окремих статтях, неточності у формулюваннях тощо.

Виходячи із повноважень судових органів (перш за все, касаційних судів та Великої палати ВС), закріплених у законодавстві про судоустрій та процесуальними законами, судова практика

є важливим джерелом для формування нових підходів у процесі рекодифікації [2, с. 95].

Обґрунтування як загальних напрямків оновлення, так і окремих новел змістовного характеру є неможливим без врахування досягнень цивілістичної доктрини.

Як в процесі розробки проєкта чинного ЦК, так і в подальшому – коли проєкт став діючим законодавчим актом, в Україні сформувалися і зміцнилися основні наукові цивілістичні школи: Київська, Харківська, Одеська, Західноукраїнська. Все це сформувало надійне наукове підґрунтя для оновлення Цивільного кодексу України [4].

Все наведене дає підстави для твердження, що оновлення ЦК України є об'єктивним і своєчасним, повною мірою відповідає намірам українського народу жити у цивілізованій європейській державі, де сповідуються і належним чином захищаються права людини, гарантується верховенство права і послідовно втілюються його складові: принципи рівності у правах і рівності перед законом, юридичної визначеності, пропорційності, а у приватному праві – справедливості, розумності, добросовісності.

У Преамбулі оновленого ЦК України зокрема зазначається, що найвища мета, засадничі цінності приватного права – це служити вільному розвитку особистості, забезпечувати повагу до людської гідності, автономію волі та неприпустимість втручання у приватне життя.

Запропонована нова редакція ЦК України підкреслює ідею єдності регулювання всіх приватних відносин, незалежно від того, у якій предметній сфері вони виникають.

Важливими фундаментальними змінами, які характеризують процес рекодифікації, слід визнати, перш за все, скасування Господарського кодексу України, а також значне розширення сфери дії Цивільного кодексу України через імплементацію в нього положень Сімейного кодексу України (Книга шоста «Право сімейне») та Закону України «Про міжнародне приватне право» (Книга восьма «Право приватне міжнародне»), а також доповнення положеннями нової Книги дев'ятої «Публічність прав цивільних».

Аналізуючи більш детально окремі новели оновленого Цивільного кодексу України, можна констатувати, що в процесі формування Концепції рекодифікації вбачалося, що приписи Книги першої «Загальна частина» є найбільш *стабільними*, оскільки являють собою «хребет», «опорну систему» всього кодексу. Однак в процесі постатейного перегляду з'ясувалося, що і в Загальну частину ЦК мають бути внесені істотні зміни.

Слід більш детально зупинитися на новелах, які мають концептуальний характер.

Значно розширене коло джерел приватного права. Хоча законодавство залишається одним з найважливіших джерел формалізації права приватного як суб'єктивного права, а Цивільний кодекс виконує роль системоутворювального ядра всього приватноправового масиву законодавства, джерела приватного права ним не обмежуються.

Можна вважати завершеними дискусії з приводу розуміння *договору* не тільки як одного з найбільш поширених юридичних фактів приватного права, але *джерела приватного права*.

Принагідно зазначимо, що у оновленому ЦК внесені зміни у назви структурних підрозділів Книги першої «Загальна частина». Так, розділ 1 іменується «Основні приписи», а глава 1 – «Джерела та засади приватного права».

Істотно розширено та уточнено розуміння *звичаю* як джерела приватного права. Поряд із звичаєм ділового обороту названий у числі джерел *національний звичай, звичай національної меншини або корінного народу*.

Також до джерел приватного права віднесені локальні акти юридичної особи.

Такі новели не є випадковими, вони обумовлені розумінням місії приватного права у житті як окремої людини, певних спільнот і з рештою – суспільства в цілому. Природа приватного права ґрунтується на його диспозитивності, де впорядкування суспільних відносин здійснюється через самостійні автономні центри, шляхом координації (децентралізації) як основного методу правового регулювання.

У проекті оновленого ЦК чітко простежується новий концепт приватного

права, який має глибокі історичні витоки. Їх можна відстежити через осмислення тези Імануїла Канта про роль права і суспільному житті – *воно визначає межі свободи людини*. Саме «визначає», а не встановлює. Як слід розуміти цей термін «визначає»? На нашу думку, право *знаходить і фіксує* ці межі свободи, які виникають та існують історично, природньо, об'єктивно (через традиції, міфи, релігійні уявлення, звичаї тощо). Право їх фіксує і робить обов'язковими.

В цьому полягає зв'язок між природним і позитивним правом, цей зв'язок має збалансовувати ті чинники, які характеризують природні засади існування людських спільнот, окремих індивідів, та їх позитивний вимір – закони та інші загальнообов'язкові приписи.

А в чому полягає місія приватного права? Воно є суть людських взаємин, нормального існування людини, окремих груп, всього суспільства. Приватний правопорядок – це фіксація нормальних людських відносин: від народження (а в окремих випадках і раніше) до останнього подиху:

- правосуб'єктність як здатність мати і своїми діями набувати цивільні права та обов'язки;

- мати ім'я, місце проживання (осідок), обирати рід занять;

- бути власником;

- брати участь у майновому обороті (укладати численні договори);

- займатися творчою діяльністю і розпоряджатися її результатами;

- укладати шлюб, мати сім'ю тощо.

Саме виходячи такого широкого розуміння приватного права, оновлений ЦК закріплює *презумпцію приватності відносин*: відносини є приватними, якщо їх публічний характер не впливає з їх суті або не визначений законом (ч. 2 ст. 1 проекту). Можливо смілива, але цілком обґрунтована теза.

Право виникає як особливий феномен для впорядкування нормальних відносин. І саме таке право є *правом приватним*. Яка ж за таких умов місія права публічного? Охороняти ці нормальні приватні відносини від будь-яких ускладнень та порушень. Самий інститут держави створюється і функціонує для охорони

нормального життя, забезпечення врегулювання будь-яких конфліктів.

До основних постулатів громадянського суспільства відносять: (1) дотримання принципу егалітаризму, тобто рівності всіх суб'єктів; (2) їх недоторкане право власності і свобода розпорядження ним; (3) всеохоплюючий захист прав людини.

Таким чином, ці основоположні засади громадянського суспільства закріплюються (а подекуди і поглиблюються!) правом приватним.

Співвідношення громадянського суспільства та держави є доволі складним і динамічним, від нього залежить характер політичного режиму – демократія або тоталітаризм. Дослідження цієї важливої проблеми має самостійний характер і виходить за межі даної статті [5, с. 63–123].

Заслуговує на особливу увагу ще одна новела оновленого ЦК – зміна традиційного підходу до визначення предмета регулювання ЦК України: розробники змінили ст. 1 чинного кодексу, в якій визначалися *цивільні відносини* та їх ідентифікаційні ознаки: юридична рівність, майнова та організаційна автономія; вільне волевиявлення.

Водночас це не означає, що оновлений ЦК відмовився від цього «генетичного коду» приватних відносин, навпаки він розгорнутий значно ширше через нову редакцію ст. 3, яка не тільки розвиває, але й вдосконалює систему засад приватного права, через фіксацію в їх числі приватної автономії, диспозитивності, добросовісності, розумності, справедливості, заборони зловживання правом, недопущення одержання вигоди з недобросовісної поведінки та ін. Збільшилося число поіменованих засад (замість шести в чинному Кодексі одинадцять в оновленому) і головне – цей перелік не є вичерпним.

У проекті нової редакції ЦК не наводиться навіть орієнтовний перелік приватних відносин. Натомість має застосовуватися загальне правило – під дію норм ЦК підпадають (тобто є приватними!) відносини, які виникають на засадах приватного права.

Важливим випробуванням для оновленого ЦК стало застосування категорії

«доброзвичайність». Саме цей український відповідник загальновідомого європейському праву терміну «*boni mores*», викликав шквал критики.

З незрозумілих причин заміна радянського терміну «моральні засади суспільства», зміст якого доволі часто тлумачився як «інтереси держави», настільки збурила окремі громадські організації, що вони з активністю, що заслуговує кращого застосування, поширюють у засобах масової інформації, соціальних мережах і навіть на мітингах чергові «страшилки» про наступ на права жінок, дітей, погрожують хвилею «судового свавілля» тощо.

Доволі дивно, що при прийнятті чинного ЦК у 2003 році не виникало жодних застережень проти застосування в багатьох статтях (скажімо у ч. 4 ст. 26 ЦК, а в подальшому у ч. 1 ст. 203, у ч. 3 ст. 228) законодавцем категорії «моральні засади суспільства», як і не виникало питань, хто має визначати ці моральні засади?! Ба більше – у нашому законодавстві з'явився термін «суспільна мораль» і навіть була створена Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі як постійно діючий державний експертний і *контролюючий орган*, яка існувала з 2004 по 2015 рік.

Звертає на себе увагу, що за увесь цей час наше громадянське суспільство не турбувалося, що держава взяла під свій «контроль» формування моральних засад, фактично ототожнивши їх з інтересами самої держави як інструмента публічної влади.

Проблема співвідношення моралі і права належить до чи не найскладніших як у філософії, та і у праві.

Один із видатних українських правознавців М. І. Козюбра зазначав, що ні в давнину, ні нині вибір як мети, так і способів і можливостей досягнення поставленої цілі у людини не безмежний, як і не безмежні самі людські можливості. Люди завжди вимушені обирати, порівнювати, встановлювати пріоритети, різноманітні засоби та шляхи досягнення окресленого. І саме цей внутрішній процес порівняльної оцінки, вибору мети і пріоритетів є справою моралі. А єдиним універсальним критерієм вибору в усі часи були поняття добра і зла.

А французький теоретик права Ж. Л. Бержель зауважував, що моральні норми у процесі суспільного розвитку формуються з врахуванням релігійних заповідей, соціальної етики, соціологічних або біологічних спостережень [6, с. 82-83].

Все це свідчить про органічний взаємозв'язок (а подекуди – і взаємопроникнення) моральних засад і правових приписів як різновидів соціальних норм.

Не можна заперечувати того, що використання у правових приписах оціночних понять і категорій ускладнює процес їх застосування. Водночас також не можна заперечувати і того, що диспозитивний метод регулювання приватних відносин іманентно передбачає їх широке застосування.

Приватне право як фундамент приватного правопорядку, забезпечуючи юридичну рівність учасників, їх широке та вільне волевиявлення, недопущення зловживання своїми суб'єктивними правами, має формуватися на засадах добросовісності, розумності і справедливості.

Оціночні категорії слід розглядати як важливий інструмент, за допомогою якого забезпечується гнучкість регулювання приватних відносин, здійснюється реальна можливість забезпечення індивідуального підходу, врахування особливостей окремих суб'єктів правовідносин, а також фактичних обставин, у яких діють.

Принагідно зазначимо, що у чинному ЦК (у різних інститутах права) широко застосовуються оціночні категорії, такі як: розумні строки, дрібний або значний правочин, виконання дії негайно, виконання зобов'язання відповідно до його суті чи звичаїв ділового обороту тощо.

Оціночні категорії не мають чітко фіксованого законодавчого визначення. Їх тлумачення покладається на суд, який виконує функцію адаптації загальних приписів закону до різноманітних життєвих ситуацій.

Розглядаючи концептуальні підходи до визначення «розумності» і «справедливості» у Цивільному кодексі Нідерландів, голландські цивілісти зауважують, що при визначенні цих категорій слід звертатися до загальноновизнаних принципів права, сучасних правових доктрин та врахову-

вати соціальні та приватні інтереси, які пов'язані з фактичними обставинами [7].

Саме такий підхід до застосування оціночних категорій покладений на судову систему. Слід підкреслити, що це функція всієї судової системи, а не примха окремого судді, що розглядає справу.

У доповіді Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на спільному засіданні представників органів судової влади України 22 лютого 2016 р. зокрема відзначалося, що призначення Верховного Суду, головна ідея його діяльності – це сформулювати обґрунтовану правову позицію, розтлумачити правові норми для застосування судами в подальшій роботі й таким чином спрямувати судову практику в єдине і правильне русло. Найвища судова установа на прикладі конкретного випадку роз'яснює зміст правової норми: як її слід розуміти та реалізовувати на практиці й в інших справах, які обставини потрібно враховувати при застосуванні тієї чи іншої норми, роз'яснює специфіку дії норми в практичній площині, а не нав'язує суддям результат вирішення конкретної справи.

Саме про такий підхід до формування правових позицій Верховного Суду свідчить Огляд судової практики Верховного Суду щодо застосування принципу добросовісності та доктрини *venire contra factum proprium* (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці) за рішеннями, внесеними до Єдиного державного реєстру судових рішень за 2018–2023 роки [8].

Наведене дає підстави для висновку про те, що і в чинному ЦК України широко застосовані оціночні категорії, зміст яких з'ясовується, виходячи із конкретних обставин справи з врахуванням позицій судової практики, механізм формування якої і забезпечення її обґрунтованості та єдності реалізується доволі успішно найвищою судовою установою України – Верховним Судом. Розробники оновленого ЦК України розглядають правозастосування як важливий чинник, що слугує критерієм ефективності правових норм. [2, с. 95].

Прагнення надати загальним засадам приватного права людиноцентриську

спрямованість, забезпечити в повному обсязі їх відповідність ідеям природного права обумовили появу ст. 6 в оновленому ЦК, поіменованої «Доброзвичайність» (*boni mores*).

Використання латинського терміну мало виключити будь-які маніпуляції, що могли базуватися на етимологічному змісті українського відповідника.

Розуміючи важливість цієї засади, у абз. 2 ч. 1 наголошується, що під *доброзвичайністю* розуміється сукупність моральних норм та принципів, стандартів етичної поведінки та загально визнаних уявлень про належну поведінку, усталених у суспільстві.

Надзвичайно прикро, що деякі організації, які декларують себе представниками громадянського суспільства, такий собі "Vox Populi", штучно "розганяють" тезу про небезпеку введення категорії «доброзвичайність» для всіх і кожного в Україні. Хотілося би запитати цих осіб, як відповідність добрим звичаям може створювати небезпеку ?!

Мабуть, ці конспірологи такими випадками проти «доброзвичайності» намагаються відвернути увагу від тих важливих новел, які і є змістом процесу рекодифікації Цивільного кодексу України.

На них і є необхідність більш детально зупинитися.

Перш за все це фундаментальні зміни в інституті юридичної особи, а якщо більш широко – регламентація суб'єктів приватних відносин.

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [9] і скасуванням Господарського кодексу України, починаючи з 28 серпня 2025 р., не можуть створюватися державні, комунальні та казенні підприємства, а поки існуючі – мають у перехідний період впродовж 3-х років визначитися з організаційно-правовою формою, встановленою у ЦК України. З рештою, оновлений ЦК передбачає повернення до закритого переліку організаційно-правових форм юридичної особи – товариств та установ.

Оновлений ЦК формує лише засадничі принципи щодо юридичних осіб, які

є «конститутивними» для цих суб'єктів приватного права.

Двадцятилітній досвід нормативного закріплення класичного поділу юридичних осіб на юридичних осіб приватного та юридичних осіб публічного права підтвердив свою життєздатність, дієвість та доцільність.

Завершуючи логіку цієї дихотомії в оновленому ЦК і *держава* віднесена до юридичних осіб публічного права. І це органічно впливає з принципу юридичної рівності суб'єктів приватного права. Не може, не повинен суб'єкт «ховатися» за незрозумілим статусом «*qui generis*» для того, щоб отримувати переваги перед іншими учасниками приватних відносин.

Суб'єктами приватних відносин (крім фізичних осіб) може бути або *юридична особа приватного права*, яка створюється, діє та припиняється за правилами визначеними ЦК, або *юридична особа публічного права*, для якої участь у приватних відносинах є «епізодичною», не основною, бо таке утворення функціонує для виконання суспільно значущих функцій.

Автономна Республіка Крим, територіальна громада, як і держава, є юридичними особами публічного права. Особливості участі юридичних осіб публічного права у приватних відносинах визначені у приписах глав 9–11 Книги першої ЦК.

Юридичні особи публічного права діють у приватних відносинах на рівних правах з іншими суб'єктами таких відносин.

Оновлений ЦК визначає основні засади участі у приватних відносинах юридичних осіб приватного права: підприємницьких товариств (корпоративних товариств: акціонерних, з обмеженою та додатковою відповідальністю, повних та командитних, а також підприємницьких кооперативів), непідприємницьких товариств та установ.

ЦК передбачає, що особливості правового статусу та діяльності окремих видів юридичних осіб приватного права можуть регулюватися окремими законодавчими актами. Водночас ЦК визначає логічну систему юридичних осіб – приватного і публічного права за принципом загального і спеціального унормування на рівні Цивільного кодексу і спеціальних законів.

Неможливо, характеризуючи фундаментальні новели, запропоновані у проекті № 15150, обійти увагою інститут правочину – договору. Вже у процесі підготовки Концепції рекодифікації розробники обґрунтували доцільність викласти загальні положення про договір саме у Книзі першій, вилучивши відповідні приписи з Книги п'ятої. Це логічно впливало із розуміння договору як загальної категорії приватного права, оскільки договір розглядається не тільки як найбільш поширений юридичний факт секундарного характеру, він визначений як джерело приватного права, регулятор приватних відносин.

Аналіз судової практики щодо визнання правочинів недійсними свідчить, що левина частка всіх спорів стосується саме недійсності договорів.

Важливими є новели Книги третьої «Право речове», перш за все пов'язані із скасуванням Господарського кодексу, у якому були «забетоновані» квазі-речові права радянської доби «оперативне управління» та «господарське відання», чистий продукт радянської правотворчості. Впродовж не одного десятиліття цивілістична наука прагнула довести їх неефективність як у правовому, та і у економічному вимірі.

Більш того, у ЦК України 2003 року ці інститути були відсутні. Однак одночасне прийняття з Цивільним Господарського кодексу, залишило ці категорії не тільки «як пам'ятку соціалістичного правового мислення», але й як ефективний інструмент впливу держави, її необмеженого контролю за участю державних юридичних осіб у приватних відносинах.

У Книзі третій ЦК України речовими правами розглядаються: (1) право власності та (2) обмежені речові права, т. зв. «права на чужу річ». Коло цих обмежених прав у оновленому ЦК значно розширений у порівнянні із чинним кодексом. Їх перелік, що міститься у ст. 498 проекту включає: право узурпу (1); право сервітуту (2); право емфітевзису (3); право суперфіцію (4), речове право очікування (5); право переважної купівлі нерухомої речі (6), забезпечувальні речові права (7). Цей Перелік обмежених речових прав є закритим,

нові права, крім поіменованих у ст. 498, можуть встановлюватися законом.

Книга третя істотно оновлена, і запропоновані новели потребують більш детального аналізу.

У межах цієї статті розглянуті основні нововведення загального характеру, які здебільшого, пов'язані із Книгою першою «Загальна частина».

На завершення зауважимо тим скептикам, які посилаючися на трагічні обставини війни, намагаються посіяти у суспільстві сумніви щодо своєчасності прийняття нової редакції Цивільного кодексу України. Начебто «не на часі» витратити інтелектуальний потенціал на оновлення ЦК. Вбачається, що така позиція, в тому числі і окремих колег по «юридичному цеху», обумовлена передусім небажанням вийти із «зони професійного комфорту». До чинного ЦК звикли, знаємо його «постатейно», дякуючи Верховному Суду, маємо сформовані правові позиції по застосуванню окремих найбільш важливих приписів.

Все це так: чинний Цивільний кодекс України в цілому доволі ефективно виконує свою місію формування і підтримки приватного правопорядку. Але не можна зупинити суспільний прогрес, в тому числі у сфері приватних відносин.

П'ятий рік Україна живе в умовах повномасштабної військової агресії сусідньої держави, українці (фізичні та юридичні особи) продовжують набувати власність укладати договори, створювати новітню техніку та технології (в тому числі, а може і в першу чергу для воєнних потреб), в Україні укладаються шлюби, створюються сім'ї, народжуються діти, на жаль – відкриваються спадщини.

Україна прагне стати членом ЄС – все це свідчить про своєчасність рекодифікації. Вона має на меті створення сучасного приватного права України у всіх його багатогранних проявах: речових, особистих, творчих, сімейних, спадкових, міжнародно-правових, приватного права європейського гатунку, повноцінно гармонізованого з європейським правопорядком, комфортним для кожної людини і суспільства, тобто таким, що відповідає базовим людським цінностям і створює надійне підґрунтя для подальшого прогресивного суспільного розвитку України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Наукова концепція розвитку законодавства України: обґрунтування та прогнозування напрямів правотворчої діяльності. Розділ 5.1. «Цивільне законодавство». Юрінком-Інтер. Київ. 2025. С. 590-620.
2. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
3. Діковська І. А. Гармонізація сучасного приватного права: виклики часу. *Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу* : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. 2-ге вид., доп. та перероб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 908 с.
4. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. 2-ге вид., доп. та перероб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 908 с.; Оновлення Цивільного кодексу України: формування підходів. Видавничий дім «Гельветика». 2020. 673 с.; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Оновлення (кодифікації та рекодифікації) цивільного законодавства України: досвід, проблеми та перспективи. Одеса : «Фенікс». 2020. 461 с.
5. Правове забезпечення повоєнного відродження України : монографія / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 392 с.
6. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
7. *Redelijkheid en billijkheid: a view from English law*. URL: <https://fileserv-az.core.ac.uk/download/388661291.pdf>.
8. Огляд судової практики Верховного Суду щодо застосування принципу доброї совісті та доктрини *venire contra factum proprium* у цивільних спорах. Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2018–2023 роки. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Oglyad_KCS_dobra_sovist.pdf.
9. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період : Закон України від 9 січня 2025 року № 4196-IX. *Відомості Верховної ради України*. 2025 р. №№ 28-29. Ст. 94.

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 13.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026